

Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова"
Національний заповідник "Києво-Печерська лавра"
Музей "Православна Україна"

**ФЕОДОСІЙ ПЕЧЕРСЬКИЙ — ФУНДАТОР РЕЛІГІЙНОГО І КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ:
присвячується 950-тим роковинам із дня смерті діяча**

***тематична експонована виставка
16 травня 2024 р.***

Експонована виставка, присвячена 950-тим роковинам з дня смерті преподобного Феодосія Печерського, нараховує 53 одиниці друкованих видань з фондів Книжкової палати України, що представлені у наведеному нижче переліку.

Виставка складена з різновидових друків. Серед останніх, окрім наукових та науково-популярних видань (енциклопедій, довідників, монографій, збірників наукових праць, наукових вісників, альманахів, путівників, фотоальбомів тощо), є неодноразово перевидані в ХХ—ХХІ ст. стародруки ("Києво-Печерський патерик", "Писання преподобного Феодосія Печерського"), каталог лаврських стародруків ХVІ—ХVІІІ ст., випущений видавництвом "Мистецтво" в 1971 р., і навіть дитяча художня література.

Окрасою виставки є оригінальні фоліанти ХVІ—ХVІІ ст., видані Острозькою типографією ("Новий Заповіт з Псалтирем" 1580 р.) та типографією Києво-Печерської лаври ("Тріодь пісна" 1627 р., "Тріодь пісна (Тріодіон)" 1640 р., "Месія правдивий" Іоанікія Галятовського 1669 р., "Патерик Печерський" 1678 р., "Апостол" 1695 р.). Слід зазначити, що Іоанікій Галятовський (1620—1688) є одним з найяскравіших представників полемічної літератури в Україні, а "Тріодь пісна", видана в 1640 р., містить передмову святителя Петра Могили й присвяту Петра Могили земському писару Федору Проскурі-Суцанському, який понад 30 років займав названу посаду, був захисником православної віри і сприяв заснуванню братської школи в Києві.

Найстарішим книгодруком серед виставкових експонатів Книжкової палати України є праця професора Дмитра Івановича Абрамовича (1873—1955) "Києво-Печерський патерик", видана в Києві в 1931 р. Видатний український історик літератури й мови ретельно досліджував давньоруську спадщину і залишив по собі найвизначнішу літературну пам'ятку України — "Києво-Печерський патерик" у Касіянівській другій редакції (1462 р.). У вступному слові до книги автор проаналізував зміст і попередні видання Патерика, після тексту — навів примітки, покажчики імен та географічних назв. "Києво-Печерський патерик" увібрав у себе життя і твори Печерських святих ХІ—ХІІІ століть, у тому числі, й Феодосія Печерського, розповіді про ікони, історію створення монастиря. В книзі відображено надзвичайно цікаві історичні факти, описи монастирського побуту, деталі стосовно взаємин між монастирем і великими князями, розповіді про господарчу діяльність монастиря, тогочасні народні вірування, традиції тощо.

Про особливу цінність даного книгодруку свідчить його неодноразове перевидання, зокрема, в 1991 р. в Києві та в 2001 р. у Львові. Примірники названих книжок також представлені на тематичній виставці Книжкової палати України.

Вагомим доробком з досліджуваної нами теми є експоновані праці засновника наукової концепції історії України Михайла Сергійовича Грушевського (1866—1934), в яких ретельно розглянуто діяння Феодосія Печерського. Це, зокрема, 3-й том "Історії України-Руси", збірка статей "Духовна Україна", підручник "Історія України".

Враховуючи неосяжну кількість навчальної літератури з історії України (підручники, посібники, навчально-методичні комплекси та ін.), в експозицію виставки включено працю Дмитра Миколайовича Бантиша-Каменського (1788—1850), що хронологічно є першим повноцінним підручником з історії України (робота Інокентія Гізеля 1674 р., що в поточному році відзначає свій 350-річний ювілей, за своїм форматом, була нарисом). Слід зазначити, що Бантиш-Каменський у якості джерел використовував політично гостру "Історію русів", літописи, написані на українських теренах, завдяки чому він не відділяв історію України від історії Київської Русі.

Важливою складовою виставки є багатотомні академічні видання, як-от: видана в 2005 р. 5-томна "Енциклопедія історії України" (експоновано 3-й том), видані в 1970—1980-тих рр. 3-томна "Історія Києва" (експоновано 1-й том), 10-томна "Історія Української РСР" (експоновано 1-й том), що уміщують лапідарно викладену позадискусійну інформацію стосовно постаті та діяльності Феодосія Печерського, ролі та місця Києво-Печерського монастиря в релігійному та культурному житті України. Окрім того, на виставці представлені біографічні довідники, а саме: "Історія України в особах IX—XVIII ст." (Київ, 1993 р.), "Історія в життєписах" (Київ, 1994 р.). Із серії "Історія України в прозових творах та документах" до експозиції увійшла книга "Відома і чута у всіх кінцях землі: друга половина IX — перша половина XII ст.", упорядкована відомим українським істориком О. І. Гуржієм і видана в київському видавництві "Україна" в 1993 р.

Вагоме місце в тематичній виставці Книжкової палати займають монографічні праці та наукові статті. Першим виданням, де, після здобуття Україною незалежності, висвітлено життя та діяння Феодосія Печерського стали "Нариси історії Києво-Печерської лаври і заповідника" (Київ, 1992 р., видано російською мовою). Щодо праць самого Феодосія Печерського, то "Писання преподобного Феодосія Печерського" були надруковані в 1995 р. в журналі "Хроніка-2000". Того ж таки року вийшли "Літописні джерела до історії Києво-Печерської лаври XI—XIII ст.", упорядковані і підготовлені до друку І. В. Жиленко. В 1999 р. в Матеріалах наукової конференції, що проходила в стінах відродженої Києво-Могилянської академії, було надруковано статті Олега Забусеня "Святість Феодосія Печерського в слов'янській духовній культурі" та Олени Лопухіної "Духовні образи преподобних Антонія та Феодосія в Києво-Печерському патеріку і традиція їх іконного зображення". До збірника наукових праць "Могилянські читання — 2008" увійшла стаття Мар'яни Нікітенко "Печери Київської лаври: сакральний вимір". В 2009 р. у "Віснику Київського національного університету імені Тараса Шевченка" вийшла стаття Олександра Бабича "Діяльність Феодосія Печерського в контексті започаткування книготворення в Києво-Печерському монастирі". Автор зазначеного дослідження незабаром став співробітником історико-культурного заповідника і зайнявся історією книговидавничої справи в Лаврській типографії. В 2015 р. київське видавництво "Фенікс" випустило підготовлені Іриною Жиленко збірки джерел і матеріалів, присвячених преподобним Антонію (обсяг 504 с.) та Феодосію (обсяг 744 с.) Печерським.

Найфундаментальніші дослідження з зазначеної теми належать видатному мистецтвознавцю України Дмитру Власовичу Степовику (1938—2024). З під його пера за часів незалежності вийшли "Історія Києво-Печерської лаври" (Київ, 2001 р.), "Історія української ікони X—XX століть" (Київ, 2004 р.). Експонованими монографіями є дослідження Сергія Олександровича Висоцького (1923—1998), Сергія Костянтиновича Кілессо (1931—2012), присвячені давньоруській архітектурі та історії Києво-Печерської лаври. Серед дослідників давньоруської матеріальної спадщини, чії праці також прикрашають виставковий стенд, представлені роботи М. Г. Матвієнка, В. П. Петропавловського, М. З. Петренка, О. І. Попченка, Л. П. Корж та ін.

Києво-Печерським дискурсом насичені збірники наукових праць "Лаврські альманахи" (на виставці експоновано 3-5-ті випуски видання), матеріали щорічних науково-практичних конференцій та збірники наукових праць "Могилянські читання" (на виставці представлено випуски 1999, 2007, 2008 рр.), колективна монографія "Дива печер лаврських", присвячена історії печер Києво-Печерської лаври (видання 1997 р.). Проблему розвитку літературних мов Київської Русі в ювілейному, присвяченому 1500-річчю з дня заснування Києва, номері в 1982 р. порушив журнал "Мовознавство".

Найбільшою серед виставкових експонатів є добірка довідниково-путівникового призначення. Остання створювалася впродовж кількох десятиліть, як правило, працівниками Київського державного історико-культурного заповідника "Києво-Печерська лавра", а також дотичними до тематики науковцями, краєзнавцями та іншими шанувальниками цього сакрального для кожного українця місця.

Дану частину виставки репрезентують такі книгодруки, як: великий за обсягом (160 сторінок) путівник з історичним оглядом подій, виданий Політвидавом УРСР в 1960 р. (укладачі С. К. Кілессо, Ю. А. Лесневський, В. А. Шиденко), короткі (інформаційно-довідникові) путівники, що виходили в 1955, 1957, 1965, 1971, 1976 рр., авторські одноосібні путівники М. З. Петренка, видані в 1974 р. (путівник-фоторозповідь) та 1979 р. (путівник з історичним

оглядом), фотоальбом М. З. Петренка і В. П. Петропавловського, що вийшов в 1974 р. у видавництві "Мистецтво". До зазначеного формату відносяться видання з окремих питань монастирського буття (життя селян-кріпаків, функціонування печер тощо). Останні видані в 1958 р. і мають вигляд аркушевої друкованої продукції.

Популяризацією представленої тематики активно займалося Товариство для поширення політичних та наукових знань УРСР. Під його проводом виходили праці вищеназваного М. З. Петренка (на виставці експоновано книгу "Правда про печери і мощі Києво-Печерської лаври", Київ, 1959 р.), дослідження кандидата історичних наук П. Я. Степанова (на виставці представлено книгу "Про Києво-Печерську лавру", Київ, 1960 р.).

Безумовною цікавинкою виставки є друкований контент, розрахований на дитячу аудиторію: в 1964 р. видавництво "Веселка" випустило в світ захоплюючу розповідь Романа Іванченка про "привиди лаврських печер" — це були нариси для середнього та старшого шкільного віку. Впродовж 1999—2003 рр. київським видавництвом "Довіра" були видані збірки дитячої поезії "Печерськом славиться столиця".

Виставка книгодруків, присвячена 950-тим роковинам Феодосія Печерського, містить чимало корисної інформації для науковців, викладачів вишів, вчителів шкіл, дослідників краєзнавства та усіх шанувальників вітчизняної історії.

ПЕРЕЛІК ЕКСПОНАТІВ ВИСТАВКИ

1. Абрамович Д. Києво-Печерський патерик/ Д. Абрамович. — Київ: Друкарня Всеукраїнської Академії Наук УРСР, 1931. — 234 с.
2. Абрамович Д. І. Києво-Печерський патерик. Репринтне видання/ [Авт. післямови В. І. Кречотень]. — Київ: Час, 1991. — 280 с.
3. Бантыш-Каменский Д. Н. История Малой России/ Д. Н. Бантыш-Каменский. — Киев: Час, 1993. — 604 с.
4. Велика колокольна Києво-Печерської лаври/ [Упор. Л. П. Корж]. — Київ: Державне видавництво політичної літератури, 1961. — 12 с.
5. Висоцький С. О. Золоті ворота в Києві/ С. О. Висоцький. — Київ: Техніка, 2000. — 160 с.
6. Відома і чута у всіх кінцях землі: друга половина IX — перша половина XII ст./ [Упоряд. і передм. О. І. Гуржія]. — Київ: Україна, 1993. — 330 с.
7. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Українознавство". — 2009. — № 13. — 60 с.
8. Грушевський М. С. Духовна Україна. Збірка творів/ М. С. Грушевський/ [Упор. та дод. І. Гирича, О. Дзюби, В. Ульяновського]. — Київ: Либідь, 1994. — 560 с.
9. Грушевський М. С. Історія України/ [Укл. В.Г. Сарбей]. — Київ: Освіта, 1992. — 271 с.
10. Грушевський М. С. Історія України-Руси в 11-ти т., 12-ти кн. — Т. 3 (До року 1340). — Київ: Наукова думка, 1993. — 588с.
11. Державний заповідник-музей "Києво-Печерська лавра". Путівник/ [Ред. кол. С.К. Кілессо, Ю.А. Лесневський, В.А. Шиденко]. — Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1960. — 160 с.
12. Дива печер лаврських/ [Відп. ред. В. М. Колпакова]. — Київ: Видавничий дім "KM Academia", 1997. — 160 с.
13. Енциклопедія історії України в 5-ти т. Т. 3. — Київ: Наукова думка, 2005. — 672 с.
14. Жиленко І.В. Літописні джерела до історії Києво-Печерської лаври XI-XIII с./ І.В. Жиленко. — Київ: Києво-Печерська лавра, 1995. — 83 с.
15. Жиленко І.В. Преподобний Антоній Печерський/ І.В. Жиленко. — Київ: Фенікс, 2015. — 504 с.
16. Жиленко І.В. Преподобний Феодосій Печерський/ І.В. Жиленко. — Київ: Фенікс, 2015. — 744 с.
17. Іванченко Р. Привиди лаврських печер/ Р. Іванченко. — Київ: Веселка, 1964. — 134 с.
18. Історія Києва. В 3-х т., 4-х кн. Т. 1 Стародавній і середньовічний Київ/ [Відп. ред. І. І. Артеменко]. — Київ: Наукова думка, 1986. — 383 с.
19. Історія України в особах IX — XVIII ст./ [Кер. авт. кол. В. Замлинський]. — Київ: Україна, 1993. — 396 с.
20. Історія Української РСР в 10 т. 8 кн./ [Відп. ред. І.І. Артеменко]. — Т. 1. — Кн. 1. — Київ: Наукова думка, 1977. — 444 с.

21. Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник. Короткий путівник. — Київ, 1971. — 183 с.
22. Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник. Стародруки XVI — XVIII ст. Каталог. — Київ: Мистецтво, 1971. — 142 с.
23. Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник. Фотоальбом/ [Авт. М. П. Петренко, В.П. Петропавловський]. — Київ: Мистецтво, 1974. — 128 с.
24. Києво-Печерський патерик. Джерела християнського Сходу/ [Пер. З церковносл. М. Кашуба і Н. Пікулик]. — Львів: Монастир Монахів Студитського Уставу. Видавничий відділ "Свічадо", 2001. — 192 с.
25. Київський державний заповідник-музей "Києво-Печерська лавра". Короткий путівник. — Київ: Мистецтво, 1955. — 84 с.
26. Київський державний заповідник-музей "Києво-Печерська лавра". Короткий путівник. — Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1957. — 80 с.
27. Кілессо С.К. Києво-Печерська Лавра/ С.К. Кілессо. — Київ: Техніка, 2003. — 200 с.
28. Котляр М.Ф., Смолій В.А. Історія в життєписах/ М.Ф. Котляр, В.А. Смолій. — Київ: Час, 1994. — 328 с.
29. Лаврський альманах. Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури. Зб. наук. праць/ [Ред. рада В.М. Колпакова та ін.]. — Київ: Університетське видавництво "Пульсари". — Вип. 3. — 2001. — 182 с.
30. Лаврський альманах. Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури. Зб. наук. праць/ [Ред. рада В.М. Колпакова та ін.]. — Київ: Університетське видавництво "Пульсари". — Вип. 5. — 2001. — 204 с.
31. Лаврський альманах. Київське Церковно-історичне та археологічне товариство. Зб. наук. праць. — Вип. 4. — Спецвипуск № 1 (Крайній К.К., монографія). — Київ: Університетське видавництво "Пульсари". — 2001. — 104 с.
32. Матвієнко М.Г. Архітектурний ансамбль Києво-Печерського заповідника/ М.Г. Матвієнко. — Київ: Будівельник, 1981. — 120 с.
33. Мовознавство. — 1982. — № 2. — 80 с.
34. Могилянські читання 2007 року: Зб. наук. праць: Музейники ХХ століття — дослідники української сакральної культури/ [Нац. Києво-Печерський історико-культурний заповідник; Ред. рада В.М. Колпакова та ін.]. — Київ: Фенікс, 2008. — 560 с.
35. Могилянські читання 2008 року: Зб. наук. праць: Церква і музеї: втрати ХХ століття/ [Нац. Києво-Печерський історико-культурний заповідник; Ред. рада В.М. Колпакова та ін.]. — Київ: Фенікс, 2009. — 576 с.
36. Могилянські читання: Матеріали щорічної наукової конференції/ [Упор. В. Рекеда]. — Київ: Видавничий дім "КМ Академія", 1999. — 136 с.
37. Очерки истории Киево-Печерской лавры и заповедника/ [Авт. кол. А.Д. Гришин, П. В. Голобуцкий, Е.П. Кабанец и др.]. — Киев: Киево-Печерский государственный историко-культурный заповедник, 1992. — 288 с.
38. Петренко М. Правда про печери і моці Києво-Печерської лаври/ М. Петренко. — Київ: Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР, 1959. — 36 с.
39. Петренко М.З. Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник. Путівник/ М.З. Петренко. — Київ: Мистецтво, 1979. — 262 с.
40. Петренко М.З. Печерні лабіринти. Фоторозповідь/ М.З. Петренко. — Київ: Мистецтво, 1974. — 64 с.
41. Петропавловський В.П., Петренко М.З. Архітектурний ансамбль Києво-Печерського державного історико-культурного заповідника/ В. П. Петропавловський, М. З. Петренко. Мал. Ю. І. Хіміча. — Київ: Мистецтво, 1969. — 96 с.
42. Петропавловський В. П., Попченко О.І., Шиденко В.А., Василенко В. І., Корж Л. П. Києво-Печерський історико-культурний заповідник/ В. П. Петропавловський, О. І. Попченко, В. А. Шиденко, В. І. Василенко, Л. П. Корж. — Київ: Мистецтво, 1965. — 25 с.
43. Печери та моці Києво-Печерської лаври/ [Укл. В. Шиденко]. — Київ, 1958. — 8 с.
44. Печерськом славиться столиця. Вип. 2. — Київ: Довіра, 1999. — 164 с.
45. Печерськом славиться столиця. Вип. 3. — Київ: Довіра, 2001. — 160 с.
46. Печерськом славиться столиця. Вип. 4. — Київ: Довіра, 2002. — 130 с.
47. Печерськом славиться столиця. Вип. 5. — Київ: Довіра, 2003. — 200 с.

48. Степанов П.Я. Про Києво-Печерську лавру/ П.Я. Степанов. — Київ: Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР, 1960. — 23 с.
49. Степовик Д. В. Історія Києво-Печерської лаври/ Д. В. Степовик. — Київ: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського патріархату, 2001. — 559 с.
50. Степовик Д. Історія української ікони Х—XX століть/ Д. Степовик. — Київ: Либідь, 2004. — 440 с.
51. Християнство й атеїзм на Україні. Короткий довідник-путівник по виставці/ [Укл. В. О. Павленко, В. О. Басенко]. — Київ: Видавництво політичної літератури України, 1976. — 54 с.
52. Хроніка — 2000. — 1995. — № 1. — 256 с.
53. Як жили селяни-кріпаки Києво-Печерської лаври/ [Укл. В. Крикотун]. — Київ, 1958. — 16 с.